

INKLUSION I DAG

Hvordan skaber vi fællesskaber i skoler og dagtilbud, hvor alle børn er inkluderet?

Lær om udfordringerne, succeshistorierne og fremtiden for inklusion i de skandinaviske lande.

30 ÅR EFTER SALAMANCA

UNDERVISNINGSMATERIALE OM INKLUSION

Dette undervisningsmateriale er udviklet som et praktisk værktøj til undervisere på lærer- og pædagoguddannelser, der ønsker at arbejde fagligt med inklusion.

Materialet bygger på centrale pointer fra podcastserien **Individet og fællesskabet**, hvor forskere og praktikere fra Skandinavien deler deres viden og erfaringer om inklusion – 30 år efter Salamanca-erklæringen.

Brug materialet til at rammesætte faglige oplæg, refleksionsopgaver, casearbejde og praksisnære øvelser. Det giver de studerende mulighed for at koble teori, forskning og eksempler til deres egne praktikforløb.

Det er eksempelvis muligt at lade de studerende lytte til podcasten som forberedelse og efterfølgende lade dem arbejde med de praksisnære opgaver og refleksionsspørgsmål i fællesskab.

Formålet er at inspirere til samtalen om den vanskelige inklusion, samt at styrke de studerendes kompetencer til at analysere barrierer og træffe kvalificerede pædagogiske valg.

Lyt til podcasten på forhånd
for at blive klogere på
nuancer, viden og cases:

Læs tidsskriftet Paideia for at blive
klogere på forskningsbaseret viden om
praksis med børn og unge:

MEDVIRKENDE

<u>Bengt Persson</u>	Professor i pædagogik ved Högskolan i Borås
<u>Niels Egelund</u>	Professor ved Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse
<u>Peder Haug</u>	Professor i pædagogik ved Høgskulen i Volda
<u>Thomas Nordahl</u>	Professor i pædagogik og centerleder på Universitetet i Innlandet
<u>Lone Andersen</u>	Dagtilbudsleder i Kolding Kommune
<u>Merete Lund Westergaard</u>	Dagtilbudschef i Kolding Kommune
<u>Christina Vingborg</u>	Chef for Børn og Læring i Syddjurs Kommune
<u>Morten Borup</u>	Skoleleder i Syddjurs Kommune
<u>Søren Nielsen</u>	Klyngeleder i Københavns Kommune
<u>Gitte Lohse</u>	Fagdirektør ved Børne- og Ungdomsforvaltningen i Københavns Kommune
<u>Trond Johnsen</u>	Skolechef i Lillehammer Kommune
<u>Märtä von Feilitzen</u>	Rektor på Nolhagaskolan i Sverige
<u>Niclas Rönström</u>	Forskningsleder ved Institut for Pædagogik og Didaktik på Stockholms Universitet
<u>Mari Rege</u>	Professor i socialøkonomi ved Handelshøjskolen ved Universitetet i Stavanger
<u>Charlotte Ringsmose</u>	Professor på Aalborg Universitet
<u>Line Skov Hansen</u>	Postdoc på Aalborg Universitet
<u>Janne Hedegaard Hansen</u>	Centerchef i Center for Bedre Børneliv og forsker i inklusion ved Københavns Professionshøjskole
<u>Poul Duedahl</u>	Forfatter, historiker og professor på Aalborg Universitet
<u>Jørgen Hansen</u>	Fhv. inspektør i Undervisningsministeriet

BENGT PERSSON

Professor i pædagogik ved Högskolan i Borås

Inklusion handler om at ændre skolen, ikke at flytte elever. Målet er, at alle får samme grunduddannelse, og at støtte gives i den almindelige undervisning.

I Sverige var idéen tidligt forankret, men i 1990'erne blev ansvaret for at gennemføre inklusion lagt ud til kommunerne. Samtidig voksede antallet af privatskoler og muligheden for frit skolevalg. Det skabte store lokale forskelle og mere sortering mellem skoler.

I dag kritiseres inklusion ofte, og mange ønsker i stedet flere særtilbud. Med begrænsede økonomiske midler er det også svært at vende udviklingen, og uden stærkere fælles rammer bliver det svært at skabe mere inkluderende skoler.

Opgave

Vend dig mod din sidemand og diskuter:

- Hvad er målet med inklusion?
- Hvorfor begyndte vi overhovedet at tale om inklusion?
- Hvem skal inklusion komme til gode?

**Lyt til
episoden her**

**HVORFOR ER INKLUSION
SÅ SVÆRT AT UDFØRE I
PRAKSIS?**

NIELS EGELUND

Professor ved Danmarks Institut for
Pædagogik og Uddannelse

Før Salamanca (1994) var Danmark allerede på vej væk fra særtilbud og faste kategorier i specialundervisningen mod mere fleksible løsninger; idéen om “en skole for alle” havde bred politisk opbakning.

Ordet “inklusion” slog ikke an fra start, så man talte om “rummelighed” og “elever med særlige behov” – skolen skulle tilpasses eleverne, ikke omvendt. I 00'erne viste en Deloitte-analyse, at omkring en tredjedel af folkeskolemidlerne gik til specialtilbud, hvilket kaldte på en inklusionslov.

Implementeringen lykkedes dog dårligt: Loven faldt sammen med lærerkonflikten, mange lærere manglede hands-on efteruddannelse, trivslen steg ikke, og testresultater faldt. Samtidig foretrak mange forældre små, specialiserede tilbud.

Refleksionsspørgsmål

- Er ordet “inklusion” en udfordring?
- Findes der bedre ord, som bør bruges i stedet for “inklusion”?

**INKLUSION ER ET SPØRGSMÅL OM
KVALITET I HELE UDDANNELSESSYSTEMET**

PEDER HAUG

Professor i pædagogik ved Høgskulen i Volda

Inklusion i Norge skulle forstås bredt: Ikke kun som specialundervisning, men som noget, der angår alle elever i risiko for at falde udenfor.

Begrebet voksede langsomt politisk, men blev tidligt brugt i praksis; først i 2023 kom "inkludering" ind i oplæringsloven.

Siden 2021 har der kørt et landsdækkende kompetenceprogram i inkluderende pædagogik.

Haug vurderer, at svage PISA-resultater hænger sammen med for lidt fokus på inklusion: En inkluderende skole danner hele barnet og kræver ændringer på alle niveauer – og i forhold til tid.

Refleksionsspørgsmål

- Hvilken indflydelse kan inklusion have på kvaliteten i skoler og dagtilbud?
- Er der en sammenhæng mellem PISA-resultater og inklusion?

**Lyt til
episoden her**

**INKLUSION ER
KERNEN I
GOD UNDERVISNING**

THOMAS NORDAHL

Professor i pædagogik og centerleder
på Universitetet i Innlandet

Elever med dårlige forudsætninger lærer mere i almindelige klasser end i specialtilbud – og de andre elever udvikler sig også fagligt.

Han bruger cykelfeltet som billede: Er du med i hovedfeltet, sparer du kræfter og får støtte, motivation og fællesskab – sakker du bagud, er det svært at komme op igen. Inklusion kræver tydelige voksne, klare rammer, gode relationer og ekstra støtte inde i fællesskabet til dem, der har brug for det.

Inklusion er ikke "ekstraarbejde", men kernen i god undervisning: Lærere må løbende analysere læringsmiljøet, samarbejde tæt med kolleger og hjemmet og justere organiseringen, før de "sender et barn ud".

Opgave

- I din praktik skal du tegne klassen som et cykelfelt: Hvem er i hovedfeltet, og hvem sakker bagud?
- Vælg én elev eller gruppe, der risikerer at "sakke bagud".
- Skriv to konkrete tiltag i undervisningen, som kan hjælpe dem ind i fællesskabet uden at sende dem i et særtilbud.

**STÆRKE BØRNEFÆLLESSKABER
KRÆVER VOKSNE TÆT PÅ BØRNE**

LONE ANDERSEN

Dagtilbudsleder i Kolding Kommune

Kolding arbejder med “Stærke børnefællesskaber” for at flytte flere børn til optimal trivsel.

Alle børn har brug for velindrettede lege- og læringsmiljøer, men en mindre gruppe behøver tættere voksenstøtte og ekstra guidede erfaringer, så de får et mere lige udgangspunkt.

Pædagogikken bygger på neuropædagogik og en legende tilgang, hvor voksne er på gulvet, møder barnets følelser og hjælper det i ro, så det ikke oplever sig forkert eller ekskluderet. Klar retning, fælles plan og kompetenceudvikling for alle medarbejdere er centrale.

Refleksionsspørgsmål

I din praktik:

Hvordan kan du se forskel på det, alle børn får i jeres læringsmiljø, og den ekstra hjælp en lille gruppe har brug for?

**DATA OG FORSKNING KAN
KVALIFICERE INKLUSION**

MERETE LUND WESTERGAARD

Dagtilbudschef i Kolding Kommune

Kolding har bevidst gjort op med en kultur uden data. I dag baseres arbejdet med stærke børnefællesskaber på valide, forskningsbaserede data og professionelle læringsfællesskaber, hvor man udvikler sig i hverdagen – ikke på kursus alene.

Forskning oversættes til brugbare materialer, så pædagoger hurtigt kan afprøve nye greb i praksis.

Data bruges som et ekstra, objektivt blik, der kan udfordre mavefølelser: Måske går det ikke så godt, som man tror. Data afgør ikke løsningen, men sætter faglige refleksioner og justeringer i gang.

Opgave

1. Vælg én hverdagssituation (fx samling, frokost eller frikvarter).
2. Vælg en type observation, du kan indsamle på 10 minutter (fx hvor mange børn, der deltager aktivt).
3. Skriv to linjer: Hvad troede jeg før? Hvad viser data mig nu?
4. Notér én lille ændring, du vil afprøve næste gang.

CHRISTINA VINGBORG

Chef for Børn og Læring i Syddjurs Kommune

Syddjurs har øremærket tid i PPR til inklusionsopgaven, så arbejdet ikke drukner i enkeltsager. PPR bruger blandt andet tiden på at deltage i og holde forældremøder om ændringer i inklusionsarbejdet.

Forældresamarbejdet er afgørende; uden det opstår klassiske konflikter og krav om “noget andet”. PPR kan som mere uvildig part skabe en medierende dialog, hvor forældre får forklaret, hvorfor kommunen arbejder anderledes, og hvad målet er for børnefællesskaberne.

Kommunen har også etableret et team for styrkede børnefællesskaber, der skal sikre bredt blik på børns behov.

Refleksionsspørgsmål

Forestil dig, at du deltog i et forældremøde om inklusion.

Hvad er én vigtig pointe om børnefællesskaber, du gerne vil have, at forældre-ne forstår – og hvordan kunne en PPR-medarbejder hjælpe med at formidle den på en tryk måde?

**Lyt til
episoden her**

**FLEKSIBEL HOLDDDELING KAN
STYRKE FÆLLESSKABET –
UDEN AT SORTERE ELEVERNE**

MORTEN BORUP

Skoleleder i Syddjurs Kommune

Syddjurs Kommune lukkede deres specialklasser og satsede på fleksibel holdddeling i stedet. Eleverne er som udgangspunkt i deres almindelige klasse, men kan i perioder deles på tværs af årgange efter behov (fagligt, kognitivt og socialt).

Skolen har bevidst undladt at lave “mellemformer”, fordi man kunne mærke en stærk drift mod at samle “de svære elever” i særlige hold igen. I stedet lægges ressourcerne ud til klasseteams, og behov vurderes løbende.

Samarbejde er nøglen: Professionelle læringsfællesskaber og et fælles mindset er nødvendigt for, at strategien virker.

Opgave

1. Forestil dig to parallelklasser på samme årgang.
2. Planlæg én lektion, hvor I laver fleksibel holdddeling uden at lave et hold med “problemelever”: Hvordan kan I dele efter forskellige behov og stadig bevare blandede grupper?
3. Beslut ét tegn på, at holdddelingen styrker fællesskabet (fx flere deltagende elever, færre konflikter, mere ro).

**PROBLEMET LIGGER IKKE I
BARNET, MEN I LÆRINGSMILJØET**

SØREN NIELSEN

Klyngeleder i Københavns Kommune

I Københavns Kommune anvender man den pædagogiske analyse som kerneværktøj. Man starter altid med en lokal udfordring, som personalet selv oplever – fx en samling, der ikke fungerer, eller børn, der ikke kan være med.

Udfordringen kobles til data (KIDS, tilsyn, observationer), og fokus flyttes fra “barnet som problemet” til læringsmiljøet og børnefællesskabet.

Børn ses som indikatorer på, at der er noget i miljøet, der skal justeres. Over tid har arbejdet skabt mere ensartet kvalitet, et fælles fagsprog og en stærkere oplevelse af, at alle børn hører til i institutionen.

Refleksionsspørgsmål

- Tænk på en konkret situation fra praktik (fx samling eller legeplads), hvor noget “ikke fungerede”.
- Hvordan ville det ændre samtalen i personalegruppen, hvis I beskrev problemet som et miljøproblem fremfor et barns problem?

**Lyt til
episoden her**

**KVALITET I DAGTILBUD
KAN LØFTES, MÅLES OG
DOKUMENTERES**

GITTE LOHSE

Fagdirektør ved Børne- og Ungdomsforvaltningen i Københavns Kommune

København målte kvaliteten i dagtilbud med KIDS, før de gik i gang med en stor ledelses- og kvalitetsindsats. Ved første måling havde 44 procent af de deltagende institutioner “god kvalitet”.

Efter et forløb med analyse af det pædagogiske arbejde og fokus på data var kvaliteten steget til 68 procent – det har ført til en reel forbedring.

Budskabet er klart: når man fokuserer målrettet på kvalitet, kan man dokumentere, at det virker.

Opgave

1. Vælg én konkret situation fra dagtilbud eller skole (fx samling, måltid, frikvarter).
2. Beskriv med tre stikord, hvordan kvaliteten opleves i dag.
3. Formulér én ændring, I vil afprøve i situationen.
4. Notér, hvad I vil kigge efter om en måned for at vurdere, om kvaliteten er blevet bedre.

**TRYGGE OVERGANGE OG TIDLIG
INDSATS STYRKER INKLUSION**

TROND JOHNSEN

Skolechef i Lillehammer Kommune

I Lillehammer Kommune er tilgangen, at alle børn oplever, at de hører til og er "gode nok". Det kræver tilpasning, elevinddragelse, engagerende metoder og åbne spørgsmål – og at børn møder forskellighed tidligt.

Kommunen prioriterer tidlig indsats i læsning/skrivning, forsknings- og legebaserede forløb samt systematisk erfaringsdeling mellem lærere på tværs af skoler. PPR-team er til stede i klasserne og støtter lærere i hverdagen.

"Overgangsobjekter" fra dagtilbud til skole (samme historier, lege, materialer) skaber tryghed og styrker inklusion.

Opgave

Find 3-4 overgangsobjekter – fx et eventyr til højt-læsning – som kan skabe bro i overgangen mellem de yngste klassesetrin.

**SMÅ STRUKTURER I HVER-
DAGEN GØR EN STOR FORSKEL**

MÄRTÄ VON FEILITZEN

Rektor på Nolhagaskolan i Sverige

Nolhagaskolan har enkle, gennemsigtige rammer: tydelig skiltning, skemaer i indgangen, farvekodede fag/mapper, ens lektionsstart med tidsplan på tavlen og lærere, der byder elever velkommen i døren.

Derudover er støttefunktioner (fx specialpædagog/psykolog) tæt på praksis, så små problemer i klassen kan løses hurtigt.

Skolen er mobilfri hele dagen, hvilket har givet mere leg, mere socialt samvær og færre konflikter.

Refleksionsspørgsmål

- Hvilke små og nemme greb kan indføres i dit praktiksted, som kan nedbryde barrierer mellem elever og lærere?

**INKLUSION KRÆVER LEDELSE,
KULTUR OG KLOG ORGANISERING**

NICLAS RÖNNSTRÖM

Forskningsleder ved Institut for Pædagogik
og Didaktik på Stockholms Universitet

Der er i dag stærkere fokus på rettigheder, tilgængelighed og færre permanente særtilbud – og inklusion ses ikke længere som noget “specialpædagogisk ved siden af”, men som skolens kerneopgave.

Samtidig har konkurrence, resultatorientering og øgede krav i skolen skabt større forskelle mellem elever og gjort inklusion sværere.

Løsninger handler ikke kun om flere penge: Skoleledelsen skal kende sine elever, nærområde og skolekultur for at bruge ressourcer klogt og skabe fælles retning. Organisering og kultur er ofte større barrierer end økonomi.

Refleksionsspørgsmål

Hvis inklusion er hele skolens opgave, hvad er én ting en studerende kan gøre allerede i praktikken for at bidrage til en inkluderende kultur?

**Lyt til
episoden her**

**SOCIALE OG EMOTIONELLE
FÆRDIGHEDER ER EN
VIGTIG DEL AF INKLUSION**

MARI REGE

Professor i socialøkonomi ved Handels-
højskolen ved Universitetet i Stavanger

Skolen kan systematisk styrke elevers sociale og emotionelle færdigheder (SEF), hvilket giver tryggere læringsmiljøer, bedre trivsel og ofte bedre faglige resultater. SEF bliver stadig vigtigere på et arbejdsmarked præget af teknologi og omstilling; mestringstro er central.

Samtidig starter børn ulige: Der ses tydelige SEF-forskelle efter forældres uddannelse/indkomst allerede i 2–3-årsalderen.

Målrettet SEF-arbejde i skole-/ungdomstid kan forebygge psykiske udfordringer, øge tilfredshed – og på sigt mindske frafald fra arbejdsmarkedet; høj SEF korrelerer også med højere løn.

Opgave

“SEF i 3 sætninger”:

1. Vælg én SEF-færdighed, som du mener er vigtig for trivsel i en klasse (fx samarbejde, selvregulering, empati, mestringstro).
2. Skriv tre korte sætninger, du kan bruge i din næste praktik for at styrke netop denne færdighed hos eleverne.
3. Del med en makker og vælg den sætning, du vil afprøve først i praksis.

**TIDLIG INDSATS OG DATA KAN
FOREBYGGE SENERE EKSKLUSION**

CHARLOTTE RINGSMOSE & LINE SKOV HANSEN

Professor og postdoc på Aalborg Universitet

Sæt ind tidligt – allerede i dagtilbud og de første leveår. Høj kvalitet i dagtilbud kan kompensere for tidlige risici og forebygge senere vanskeligheder, især når børn fastholdes i stærke fællesskaber.

Byg praksis på viden: Kortlæg læringsmiljøet med data fra børn, pædagogisk personale, ledelse og forældre for at få et fælles, nuanceret billede.

Data flytter dialogen fra “synsninger” til faglighed og kræver en kultur, hvor man løbende lærer og justerer – også politisk forankret over tid.

Refleksionsspørgsmål

Hvis høj kvalitet i dagtilbud kan forebygge senere udfordringer, hvad er ét konkret element i hverdagen med børn (fx leg, rutiner, fællesskaber, forældresamarbejde), som du mener tidligst kan styrke inklusion – og hvordan ville du ændre det i praksis?

**Lyt til
episoden her**

**INKLUSION GIVER BEDRE
LIVSCHANCER FOR BØRN**

JANNE HEDEGAARD HANSEN

Centerchef i Center for Bedre Børneliv
og forsker i inklusion ved Københavns
Professionshøjskole

Børn får som hovedregel bedre livsmuligheder, når de går i inkluderende fællesskaber fremfor i specialtilbud. Børn i inkluderende miljøer klarer sig ofte bedre fagligt og socialt, mens en stor andel af børn i specialtilbud senere ender udenfor arbejdsmarkedet.

Økonomisk kan inklusion på sigt være omtrent omkostningsneutralt, hvis færre specialtilbud betyder, at ressourcer følger med ind i almenområdet.

Inklusion gavner også resten af klassen, når undervisningen tilpasses variation (fx gennem differentiering og co-teaching). Det kræver dog ofte flere fagligheder og ekstra voksne i læringsmiljøet.

Opgave

Design en lektion, hvor to voksne er til stede i undervisningen. Aftal rollerne på forhånd, vælg ét konkret greb, der tilpasser undervisningen til forskellige behov, og beslut ét tegn, I vil kigge efter for at vurdere, om flere eleverne deltager aktivt.

**HVEM BLIVER EN DEL AF HISTORIEN
– OG HVEM BLIVER GLEMT?**

POUL DUEDAHL

Forfatter, historiker og professor på Aalborg Universitet

Historie er ikke “alt det, der skete”, men de begivenheder og personer, vi vælger at huske, fordi de giver mening for os i dag.

De store nationale fortællinger skaber sammenhæng og et billede af de “normale mennesker” – men gør samtidig andre mennesker usynlige, fx folk med handicap.

Når grupper fysisk ekskluderes i særinstitutioner og på øer, forsvinder de også let ud af den fælles hukommelse og historiebøgerne.

Derfor må historien hele tiden skrives om, så flere kan spejle sig i den – også dem ”på kanten”.

Refleksionsspørgsmål

Tænk på den historieundervisning, du selv har fået:

Hvilke typer mennesker fylder mest i de fortællinger – og hvem mangler næsten helt?

**Lyt til
episoden her**

**INKLUSION HANDLER IKKE
OM AT FLYTTE BØRN, MEN
OM AT ÆNDRE SYSTEMET**

JØRGEN HANSEN

Fhv. inspektør i
Undervisningsministeriet

Salamanca-erklæringen blev blandt andet til, fordi stærke forældreorganisationer i Norden, Italien og Spanien krævede, at børn med handicap ikke skulle placeres uden for systemet, men have plads i den almindelige skole. Det blev en tydelig europæisk linje: “De handicappede skal ind i systemerne.”

Der skete et skifte fra ordet “integration” til “inklusion”.

Integration handler mest om at flytte elever fysisk fra specialskole til almindelig skole. Inklusion handler derimod om at ændre hele det almindelige uddannelsessystem, så det bliver så rummeligt, at der er reel plads til alle.

Refleksionsspørgsmål

Forestil dig et barn i din praktik, som “fylder” meget. Stil dig selv spørgsmålet, hvordan barnet kan inkluderes i fællesskabet (i modsætning til, hvordan det kan integreres i klassen). På hvilken måde tænker du anderledes? Skriv 3-4 linjer om forskellen i fokus.

INKLUSION I DAG

30 ÅR EFTER SALAMANCA

Dette undervisningsmateriale og podcasten **Individet og fællesskabet** er skabt af *Paideia - Tidsskrift for professionel pædagogisk praksis*.

Et fagtidsskrift, som har til hensigt at bidrage med forskningsbaseret viden om praksis med børn og unges læring og udvikling i dagtilbud og skole.